

alhora, en el S. XII, Chrétien de Troyes i Robert de Boron; segons una conjectura de Foerster (*Wörterbuch zu Kristian von Troyes*, pp. 174-80) aquesta introducció fóra obra del primer, nadiu de Champagne (i Foerster voldria creure que el mot en aquell temps pogué estendre's fins allà), imitada pel segon, que empra el mot quasi només a manera de nom propi. En la nostra versió de la *Questa* (la firmada pel mallorquí Reixac en el S. XIV) el mot figura en la forma *gradal* que tant pot ser un retroflex del francès com una antiga forma catalana de *greal* (cf. supra *grala* al peu del Montserrat).

Ja no podem assegurar gens que el mot vagi existir popularment en castellà, almenys no si pensem en la Castella pròpiament dita, excloent-ne l'Alt Aragó (i posant com a mixtes les zones de Rioja, i extrem NE. de Burgos), car és clar que res no significa la seva presència en els aranzels santanderins del S. XIII (*RFE* IX, 271), tractant-se d'una font on la meitat del lèxic és d'objectes importats.

Pietsch cita un cas de *greales* en un document de Silos, de data no pas arcaica, a. 1338. Era, verament, un mot arrelat gairebé sols a l'Aragó: ACastro (*RFE*, l. c.) cita mitja dotzena d'exemples de *greal*, *gradal* o *gradalete*, en textos d'aqueixa procedència des de 1356 a 1444; no hi ha altra excepció important que un passatge de l'Arxipreste d'Hita, on el ms. millor, G, porta *greales*, i S, *griales*. És sabut que *greal* o *grial* és la forma corrent en els llibres de cavalleries per al Sant Greal: veg. la documentació aplegada per Pietsch, *Spanish Grail Fragments* II, pp. 3-4. Si volem ser exhaustius quant a l'àrea geogràfica, potser hem de citar el port. *gral* (Morales, sense documentació; manca en Cortesão), però aquest ja ens deixa en dubte, vist que designa el 'morter', car puix que es tracta d'un estrí usat per picar gra podria ser perfectament un homònim: GRAN-ALE. I el milanès ant. *graelin* 'escudella', que deu ser un manlleu del francès, tenint en compte el seu complet isolament.

L'estudi d'aquesta documentació ens ensenya: a) els documents més antics provenen de Catalunya, a les albes del S. XI; b) a l'Edat Mitjana el mot és popular particularment a casa nostra i en terres d'Oc (vegeu Rayn. i PSW) amb alguna propagació aragonesa i basca; c) la comparació de les diverses formes, si fossin autòctones absolutament totes, conduiria a un prototipus *GREDALE o *GRADALE fem., més aviat el primer pel que ja he dit, i puix que l'assimilació d'una e pretònica a la á següent és un fenomen corrent, i una dissimilació en sentit oposat (almenys en romànic) no es dona en absolut; i la forma francesa *graal* és del mateix tipus que *maaille* per *MEDALIA 'malla, moneda', *Mahalte* < *Mehalte* etc. Pel que fa a les arcaïques formes catalanes recordem-nos bé que en la nostra llengua la e pretònica ja es pronunciava igual que la a pretònica a l'Edat Mitjana en una part del domini català, però no a la resta, i en aquesta part és on apareixen les formes amb e. En tot cas la -z- llenguadociana, la -d- gascona, i el hiatus català, castellà i francès coincideixen a oposar-se rotundament a una -r- i

a postular, sigui una -d- intervocàlica, o sigui (almenys en la quasi totalitat del territori d'ús popular) un grup -r-.

Quina és l'etimologia? En el meu article de 1949 deia jo: «no es coneix, car gairebé totes les etimologies proposades són arbitràries, gairebé infantils (vegeu-ne una llisteta edificant en el dicc. portuguès de Nascentes). Repetidament s'ha suggerit una alteració del greco-llatí CRATER, -ĒRIS 'copa gran'; alguns precisaven: un derivat en -ALE del b. ll. *cratus*, alteració (ben rara, tanmateix) d'aquell mot greco-llatí; d'altres volien partir d'una forma dòrica! *κρατᾶρ, -ᾶρος (Claussen, *RFgn.* xv), la segona -r- del qual s'hauria dissimilat en -l-: cuitem, però, a observar que no hi pogué haver tal forma en dòric, com sigui que aquest sufix tenia ē i no pas ā indoeuropea (com ja va objectar-li Prellwitz, *KJRPb.* IX, 41), i pel que fa a admetre una espècie d'hiper-dorisme propi de zones de substrat dòric (ho era la Magna Grècia), però impregnades de *koiné*, és una idea igualment gratuïta i estirada pels cabells.

»Per damunt de tot toparíem amb l'obstacle que només en francès del Nord es justificaria un tal tractament de la -r- intervocàlica. No pensem tampoc en un manlleu del francès fet per totes les altres llengües romàniques, en el breu moment (Ss. X o XI?) en què en aquesta llengua la -r- havia arribat a la fase fricativa -ʃ- (quan en el Midi la -r- es trobava encara en l'etapa oclusiva sonora, i la fricativa era allà el representant de la -g- llatina; i pel que fa al català el caràcter fantàstic d'aqueixa pensada s'accentua encara); car es tractava simplement d'un atuell d'ús quotidià i pedestre, i només ens el podríem explicar si ja hagués existit per aquell temps un fortíssim corrent literari basat en la llegenda del Sant Greal. Però això és un anacronisme literari en els Ss. X i XI. I ni si així no fos, ja veurem que el mot *greal* no es podia aplicar llavors a tal llegenda, almenys en el Nord de França, on sembla ser un mot importat.

»Finalment —i fins i tot aclucant els ulls a la cronologia de la nostra documentació— hi ha un argument, no reparat per ningú, que anul·la enterament aqueixa inversemblant possibilitat: si el tipus *CRATĀLE fos provinent del Nord de França, hauria donat necessàriament *grāël.»

S'imposa, doncs, tornar a la hipòtesi d'un origen meridional, ja apuntat per diversos erudits, per més que s'hi refusin peremptòriament Foerster i Nitze (*Mod. Phil. Chgo.* XIII, 185-8). L'argument fonètic que hi oposen té un valor nul: la -z- occitana és un descabdellament relativament tardà (fi del S. XII); poemes de l'XI, com *Santa Fe* i el *Boeci*, conserven encara la -d- fricativa originària, i res no s'oposa a admetre que en aquest moment el mot vagi passar del Sud al Nord de França o que havent-hi passat a la fi del S. XII, hom afrancesés *grazal* en *graal* pel sentiment recent de les correspondències fonètiques (*fixar = fier, gazar = jaël, cruzel = cruel* etc.); o bé, finalment, que provinqués de la zona de dialecte francoprovençal, d'on avui és propi el mot dins el domini d'Oil; quant